

Правосвідомість, укорінена в історико-правовій пам'яті, виступає не лише відображенням минулого, а й стратегічним ресурсом майбутнього, без якого неможливе ні формування правової держави, ні успішна інтеграція України у європейський правовий простір. У цьому контексті наукові дослідження мають спрямовуватися на поглиблене осмислення правової традиції, визначення її ролі у сучасному суспільному розвитку та вироблення моделей правових реформ, адекватних українському правовому менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богів Я.С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 33. С. 196-202. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7457683>

**Кастрова М.С. аспірантка,
кафедра конституційного права та правосуддя
Науковий керівник: Степанова Т.В., д.ю.н., проф.,
завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова**

МІЖ ГАРАНТІЄЮ І ЗЛОВЖИВАННЯМ: ПОДВІЙНА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВІДВОДУ

Інститут відводу є ключовою гарантією, яка забезпечує неупереджений та справедливий розгляд справ у судовій системі України. Право на відвід учасників судового процесу передбачено у всіх процесуальних кодексах України і спрямоване на усунення з розгляду справи осіб, які можуть бути зацікавленими в результаті або стосовно яких існують обґрунтовані сумніви щодо їх неупередженості. Актуальність вивчення підстав відводу визначається необхідністю забезпечення конституційного права на справедливий суд та дотримання принципу неупередженості судової влади.

Означене питання вивчали такі науковці, як А.Гаврилюк, А.Зелінська, О.Коптєвський, В.Нікітенко, Д.Моїсеєнко, А.Кулікова та інші. Однак, незважаючи на вказані дослідження, деякі аспекти підстав відводу залишаються не розкритими, а отже продовження досліджень в цьому напрямі залишається актуальним.

«Відвід – це процесуальний інститут, що містить умови, за яких особа не може брати участь у конкретному кримінальному провадженні, а також здійснення відповідної заяви з вимогою про усунення особи від участі у провадженні» [1, с. 145]. Для реалізації даної процедури необхідні певні підстави, визначені у законодавстві.

Підстави відводу – це передбачені законом обставини, які об'єктивно чи суб'єктивно можуть поставити під сумнів неупередженість, безсторонність або об'єктивність судді або учасника процесу, який має вплив на його хід.

Ст. 35 ГПК України, ст. 36 КАС України, ст. 75 КПК України, ст. 36 ЦПК України [2; 3; 4; 5] тотожно підходять до переліку підстав відводу. Розглянемо їх детальніше.

Зокрема, однією з ключових підстав для відводу судді виступає наявність родинних або особисто близьких стосунків із учасниками процесу. Така обставина безпосередньо впливає на об'єктивність та безсторонність судді, оскільки створює ризик виникнення зацікавленості у результатах розгляду справи. Родинні зв'язки за своєю природою зумовлюють певний рівень лояльності, що може позначитися на процесі ухвалення рішення і, як наслідок, поставити під сумнів дотримання принципів справедливого судового розгляду. Водночас варто звернути увагу на наявність істотної прогалини у нормативному регулюванні. Йдеться про відсутність у чинному процесуальному законодавстві чіткого закріплення категорії «кумівство» як окремої підстави для відводу. У вітчизняних реаліях інститут кумівства фактично прирівнюється до родинних зв'язків і, безсумнівно, може впливати на неупередженість судді, оскільки передбачає близьку та довірчу форму взаємовідносин. Нехтування цією обставиною створює потенційні ризики для об'єктивності правосуддя та породжує сумніви у громадськості щодо справедливості судових рішень.

Таким чином, хоча законодавець формально визначає родинні зв'язки як підставу для відводу, відсутність чіткої правової регламентації поняття кумівства зумовлює необхідність удосконалення відповідних норм процесуального права з метою більш повного забезпечення принципу безсторонності суду.

Процесуальне законодавство також закріплює положення, що суддя не може брати участь у процесі, якщо він був учасником справи як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат або інший учасник, або надавав правову допомогу стороні або іншим учасникам справи в цій або іншій справі. Ця підстава допомагає розподілити функції під час процесу та запобігає тому, щоб одна й та сама особа виконувала різні ролі в межах одного провадження.

Ще однією підставою відводу є пряма чи побічна заінтересованість судді в результаті розгляду справи. Дана підстава передбачає, що суд або учасник процесу, який може мати вплив на хід процесу, може бути зацікавлений прямо або побічно через різного роду вигоду або зацікавленість.

У справі «Гаусшильдт проти Королівства Данії» вказується, що ЄСПЛ вимагає доказів наявності упередженості судді, щоб це було підставою його відводу. Суддя вважається безстороннім, доки не будуть представлені докази, що він не є таким [6]. Таким чином існує припущення, що суддя не має упередженостей, але якщо виникають сумніви щодо цього, то для його відводу під час об'єктивної перевірки має бути доведено, що він має особисту зацікавленість у справі або певні прихильності та уподобання до однієї зі сторін.

Підставою для відводу також є те, що суддя раніше брав участь у розгляді цієї справи як суддя. Зокрема, суддя, який розглядав справу в суді першої інстанції, не може брати участь у розгляді цієї ж справи при його апеляційному або касаційному переглядах, бо в процесі первісного розгляду справи сформував певну позицію, яка створює загрозу його неупередженості.

Під вказані ознаки повторності підпадають і випадки, коли суддя розглядав справу, але при оскарженні, наприклад, за виключними обставинами, не має права брати участь в перегляді. Зокрема, у ч.6 ст.36 ГПК України, ч.6 ст.37 КАС України, ч.6 ст.37 ЦПК України закріплено, що «суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у цій справі» [2; 3; 5]. Схоже положення більш узагальненого характеру містить і ст.76 КПК України щодо недопустимості повторної участі судді в кримінальному провадженні [4].

Однак із вказаним положенням складно погодитися, оскільки, наприклад, якщо суддя мав би на момент розгляду справи інформацію про неконституційність певного нормативно-правового акта або його окремої норми, він би ймовірно не посилався на нього в судовому рішенні.

Тому доцільним видається змінити вказані положення та закріпити, що в таких випадках суддя має право брати участь в перегляді власного судового акта за виключними обставинами.

«Законодавство передбачає й додаткові випадки для відводу, зокрема, коли існують інші обставини, що можуть поставити під сумнів неупередженість судді» [7, с. 185]. На думку автора, подібна підстава, як і пункти процесуальних кодексів України, де зазначено формулювання «та інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності суду», є надмірно абстрактною та неконкретизованою. Її існування у правових нормах створює ризик довільного тлумачення і, як наслідок, відкриває сторонам можливість використовувати таку невизначеність для штучного затягування судового процесу.

Відсутність чітких критеріїв, які б дозволяли однозначно віднести ті чи інші обставини до підстав для відводу, суперечить принципу правової визначеності, що є фундаментальною складовою верховенства права. Більше того, нечіткість цієї підстави ускладнює процес доказування, оскільки сторони можуть апелювати до будь-яких, навіть малозначних або надуманих обставин, обґрунтовуючи їх потенційним впливом на неупередженість судді.

Таким чином, на думку автора, вказана підстава у нинішньому вигляді не забезпечує реального захисту від упередженості, а навпаки підриває ефективність судочинства. З огляду на це, вказане формулювання потребує або суттєвої конкретизації із визначенням чітких критеріїв і меж її застосування, або ж повного виключення з переліку підстав для відводу задля усунення ризиків правової невизначеності та зловживань у процесі.

Інститут відводу забезпечує незалежність та неупередженість судової влади України, оскільки допомагає запобігати конфлікту інтересів з боку судді чи інших учасників процесу. Тому визначення та конкретизація переліку підстав для відводу є важливим та перспективним напрямом подальших досліджень для покращення здійснення правосуддя. І в процесі уточнення формулювань необхідно враховувати подвійну природу інституту відводу, яка має створювати гарантії неупередженості, але не приводити до зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процес: підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/kkp/2022/krym_protzes_2022_pidr.pdf.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 №1798-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Гаусшильдт проти королівства Данії» від 24.05.1989. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0663>.
7. Кулікова А. М. Суд як суб'єкт господарських правовідносин. Склад суду. Підстави для відводу суддів, які додаються до позовної заяви. Права людини та публічне врядування : VIII Міжнародний правничий форум (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 183-186. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0062336.pdf>.

Ковтун М. С., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

В Україні, особливо в умовах воєнного стану, корупція є однією з головних проблем, які потребують рішучих дій з боку уповноважених суб'єктів щодо її подолання. Важливим інструментом в цьому контексті є інститут адміністративної відповідальності, за правопорушення, пов'язані з корупцією. Можна погодитися з думкою окремих науковців, що це не тільки правовий інструмент, але й важливий фактор впливу на динаміку економічного та соціального розвитку [1, с. 339].